

Balásházy János pályafordulása

I

A nagy történelmi változások kutatója számára alig lehet vonzóbb feladat, mint azt felderíteni, hogy a társadalom méhében szükségszerűen végbemenő átalakulási folyamat hogyan válik tudatossá, kik, hogyan ismerik fel és fogalmazzák meg a történelmi szükségszerűség parancsát, s a gazdasági-társadalmi szükségletekből kisarjadt eszmék hogyan válnak tömegeket cselekvésre mozgató erővé az elavult társadalmi rend megdöntéséért meginduló harcban. A társadalmi haladás úttörőinek személye mindenkor a történelmi érdeklődés előterében állt s jelentőségük nem csökken ma sem, sőt helyesebb megvilágításba kerül, mert a történetírás bennük nem a véletlenül jelentkező történetformáló egyént, hanem nagy történelmi törvényszerűségek felismerőit, a társadalom szükségleteinek kifejezőit, az elkerülhetetlen fejlődés parancsának végrehajtóit látja. Balásházy Jánost ezek közé az úttörők közé számítja az a magyar történetírás, amely történelmi törvényszerűségnek tekinti a magyar feudalizmus társadalmi rendjének megdőlését és helyén a polgári viszonyok és intézmények felépítését. A magyar történetírás már korábban észrevette, hogy a zempléni táblabíró nemcsak kiváló gazdasági szakíró volt, s nemcsak mint gyakorlati gazda vált hasznára kortársainak, hanem a magyar birtokos gazdasági zsákutcájának okait kutatva szükségszerűen eljutott a feudális társadalmi intézmények bírálatáig, megváltoztatásuk követeléséig is. S ebbéli jelentőségét még fokozottabban hangsúlyozza napjaink marxista történetírása, mert abban a tényben, hogy Balásházy Széchenyitől függetlenül, s őt időben is némileg megelőzve jutott el a feudális rend elháríthatatlan bomlásának felismeréséig, igazolva látja azt a marxista tételt, hogy a nagy történelmi személyiségek — ebben az esetben Széchenyi — akkor jelentkeznek, amikor a társadalmi fejlődés szükségletei parancsoló módon előírják színre lépésüket. Széchenyi nem magányos, váratlanul előlépő óriás, hanem kora valódi, mások által is felismert szükségleteinek kifejezője: erre figyelmeztette történetíróinkat Balásházy személye, s történelmi ábrázolásainkban ennek megfelelően valamiféle „előfutár” szerep jutott neki anélkül, hogy pályájának, gazdag munkásságának elmélyültebb vizsgálatára sor került volna.¹

¹ Újabb történelmi irodalmunkban *Iványi-Grünwald Béla* volt az első, aki Balásházy munkásságának úttörő jellegét felismerte s reformjavaslataival kapcsolatban rámutatott arra, hogy bennük megvannak Széchenyi reformrendszerének legfontosabb elemei. (*Gróf Széchenyi István*: Hítel. Szerk. és bevezetéssel ellátta ifj. Iványi-Grünwald Béla. Bpest. 1830. 243. s köv. o. — Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Iványi-Grünwald megállapításainak alapján méltatja Balásházy jelentőségét *Szekfű Gyula* is (Magyar Történet, V. köt. 254. o.), s kettejük nyomdokán haladva

E tanulmány nem lép fel azzal az igénnyel, hogy Balásházy János egész pályáját ismertesse, s ezzel kapcsolatban tevékenységének sokoldalú értékelését elvégezze.² A mezőgazdasági szakíró, a gyakorlati mezőgazda a háttérben marad benne, s a társadalmi reformer kerül az előtérbe, de az is csupán olyan mértékben, hogy feleletet tudjunk adni egy lényeges kérdésre, amelyet körülbelül így lehetne megfogalmazni:

Mi az oka annak, hogy az a Balásházy, aki Széchenyihez hasonlóan, de időben Széchenyit megelőzve állapítja meg a feudális rend halálos betegségének alapvető tüneteit, s aki az elsők között jut el a fejlettebb gazdálkodás módozatainak kereséséhez, szükségszerűen az elavult társadalmi-politikai rendszer reformjának követeléséig, hiányzik a küzdők sorából akkor, amikor már a felismert helyes elvek megvalósításáért folyik a harc? Mi az oka, hogy azt a Balásházyt, aki Sátoraljaújhelyen saját házában ad otthont az ország egyik első kaszinójának, s aki a társadalmi erjedésnek ebben az otthonában a fiatal Kossuthal együtt keresi a társadalmi és politikai felemelkedés útját,³ nem látjuk Kossuth oldalán akkor, amikor az egykori kaszinói vitapartner már egy ország haladó közvéleményét irányítja? Hová lett ez az ember, aki első jelentkezése alapján arra lett volna hivatva, hogy a haladó párt élvonalában küzdjön saját eszméi megvalósításáért?

Valóban, a reformmozgalom egyik úttörőjeként jelentkező Balásházyt sem életkora — alig harminc éves első politikai súlyú könyve megírásakor —, sem társadalmi helyzete — eléggé kis birtokkal rendelkező, tipikusan értelmiségi — nem akadályozhatta volna abban, hogy együtt nőjön a mozgalommal s egészen a célig együtt meneteljen az egykori fegyvertársakkal, a haladás élcsapatával. Igaz, a reformmozgalom történetében nem ritka a lemaradás, sőt az árulás sem, a lemaradó azonban a legtöbbször a nyilvánosság előtt, éles elvi harcokban szakad le, az árulót, a kormány által megvásároltát pedig a közvélemény megvetése kíséri át a napos oldalra. Balásházy eltűnése azonban szinte észrevétlenül következik be, akkor, amikor a maradiság elleni, általa is óhajtott és elkerülhetetlennek tartott általános támadásnak még csak az első esetepatái zajlottak. Mint gazdasági szakíró az előtérben marad, mint társadalmi reformer azonban eltűnik, kétségtelenül nagy kárára annak a mozgalomnak, amelynek elindításában olyan hathatósan tevékenykedett. Mi okozta pályájának ezt a váratlan megtörését?

illeszti be Balásházy értékelését marxista kompozíciójába *Mérei Gyula* a közelmúltban megjelent egyetemi tankönyv megfelelő fejezetében (Magyarország története II/1. köt. Magyarország története a feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszakában. 1790—1849. Bpest, 1957. 170. o.).

² Balásházy életéről és tevékenységéről egészen az 1957. esztendőig egyetlen összefoglaló, vagy részletekkel foglalkozó munka, cikk, tanulmány sem jelent meg. Mivel 1957-ben volt halálának századik évfordulója, ezt a mulasztást részben pótolta *Tilkovszky Loránt*, aki nagyobb tanulmányt írt Balásházy életéről s gazdasági szakírói tevékenységéről. Ezzel megtette az első lépést ahhoz, hogy történetírásunk kiaknázza azt a mérhetetlen kincsét, amelyet Balásházy munkái jelentenek mind a mezőgazdasági reformtervek, mind különösen reformkori mezőgazdálkodásunk tényleges helyzetének megismerése terén. Tanulmányának ezideig csak egy részlete jelent meg (Balásházy János, a magyar agrárfejlődés úttörője 1797—1857) a *Mezőgazdasági Műzeum Füzetei* 4. számaként. Balásházy életrajzi adataira és irodalmi munkásságára l. *Szinnyei József* sokat forgatott munkájának (Magyar írók élete és munkái) megfelelő kötetét.

³ Vö. *Viszota Gyula*: Gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos írói és hírlapi vitája, I. köt. Bpest, 1927. XIII. s. köv., XIX. s. köv. o.

Hogy erre a kérdésre kielégítő választ adhassunk, nem mellőzhetjük el legalább néhány vonással annak a megmutatását, hogy mik Balásházy kezdeményezéseinek, javaslatainak értékei, hogy pályájának korai delelőjén miben előzte meg nemzedékét s mivel gazdagította a kibontakozó haladó mozgalom fegyvertárát. Csak ennek ismeretében tudjuk ugyanis megállapítani azt az esést, amely a húszas—harmincas évek fordulójának lelkes reformerét a későbbi nagy tudású, de óvatos, sokszor száraz, politikától tartózkodó mezőgazdasági szakírótól elválasztja.

A keszthelyi Georgikon fiatal növendéke 1818-ban, 20 éves korában vette át atyái örökségét Sátoraljaújhelyen,⁴ s tíz évvel később, 1828-ban a korszerű gazdálkodásra törekvő gazda jó és rossz tapasztalatainak birtokában ült neki, hogy honfitársai számára egy kis könyvben összefoglalja, hogyan lehetne Magyarország mezőgazdaságát felvirágoztatni.⁵ Már dolgozott munkáján, amikor a pesti Kaszinó égisze alatt Dercsényi Pál 100 arany jutalmat tűzött ki egy olyan munkára, amely megvilágítaná, hogyan lehetne a magyarországi mezőgazdaság elmaradt állapotán segíteni. Balásházy benyújtotta könyvét s a bírálóbizottság — amelynek tagjai közt ott volt Széchenyi és Wesselényi is — azt a legjobbnak találta és 70 arannyal jutalmazta. Maga a könyv már a pályázat eldőlte előtt megjelent⁶ s tartalmával nem kis érdeklődést ébresztett abban a rétegben, amelynek Balásházy mondanivalóit szánta.

Melyik volt ez a réteg? A magyarországi nagybirtok ezekben az években már jelentős részében az árutermelés útjára lépett,⁷ Balásházy viszont azt akarja, hogy „a gazdaságbeli szorgalom s értelmesség a középrangú birtokosok s adózó földművelők között is ébreszttesen fel s terjeszttesen el”, hogy „a lábrakapó szorgalom, értelmesség s igyekezet természetesen eszközölvén a tehetősb birtokosok nagyobb számát, ez által a mesterségeknek s kereskedésnek is mind inkább tágasabb mező nyitassék”. Arról vall könyvének elején, hogyan kereste éveken át, „miként lehetne a kisebb birtokosoknak is környülállásaikon egy szerencsés és boldogító változtatást felfedezni, sőt miként lehetne a *Nemzet egészében* ezen józan célokra való tüzezebb törekedést megindítani”, s hogyan fedezte fel, hogy a „*kisebb birtokú közönségnek* is nagyobb tekintet érdemlő része célerányos újításoknak elfogadására megért”.⁸ A homló feudallizmus Magyarországon azonban nem lehetett logikai következmények nélkül azon töprengeni, hogy hogyan lehetne a fejlettebb, gyümölcsözőbb gazdálkodást meghonosítani s a közepes és kisebb birtokosok mind kibírha-

⁴ Balásházy munkáiban, különösen „A háztartás és mezei gazdaság tudománya” (I—II. Debrecen, 1838) és „A tagosztályban való zavarok tisztába hozataláról” (Pest, 1857) címűekben igen sok önéletrajzi utalás van, különösen gyakran utal fiatal korának viszontagságaira.

⁵ Nem ez volt első irodalmi jelentkezése; egy-két kisebb írását közölte már a felsőmagyarországi Minerva, 1827-ben pedig kétkötetes, teljesen szakszerű munkája jelent meg „Gyűjtemény a juhtenyésztésről...” címmel.

⁶ Balásházy 1829 máj. elején lett készen munkájával; a pályázat határideje máj. 1. volt, a némileg elkészített pályamunkát azonban a bizottság elfogadta. Címe: „Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára. Magukba foglalván azon akadályokat, mellyek a gazdaságos szorgalomnak sebesebb kifejlődését hátra tartóztatják, s azon módokat, mellyeknél fogva ezen akadályokon segíteni lehetne.” Sárospatak, 1829.

⁷ „A nagyobb jószág birtokosoknál több előmeneteleket találunk a gazdaságos dolgokban, s vagynak temérdek kiterjedésű birtokok, mellyekben a pallérozottabb gazdaságos szorgalomnak s értelmességnek gyümölcsei hasonlóak a legpallérozottabb európai nemzetekéhez” — írja Balásházy (Tanácsolatok, 34. o.).

⁸ Tanácsolatok, 27., 30., 33. o. (A kiemelések itt is, később is tőlem — B. I.)

tatlanabb nehézségein segíteni. Balásházy is szinte önmaga akarata ellenére, bátortalanul, tapogatózva jut el a súlyos következtetéshez: fejlettebb mezőgazdaságot űzni országos méretekben társadalmi reform nélkül nem lehet, a gazdálkodó nemes problémáinak megoldásához pedig az adózó paraszt helyzetének megváltoztatásán keresztül vezet az út.

Balásházy azzal a szándékkal ragadott tollat, hogy honfitársait korszerű gazdasági szakismeretekre, a jövedelmező gazdálkodás művészetére oktassa. Hamarosan rájött azonban, hogy „a legpallérozottabb gazdálkodásbeli módok” ismerete nem elegendő: „bennünket kisebb birtokúakat — írta — gátolnak környülállásaink abban, hogy értelmességünkhöz képest folytathatnánk gazdaságunkat; ... a jó oktatásokat eselekvőleg munkába nem vehetjük, szokásaink s törvényes állapotunk egyáltalában meggátolják az igyekező lépéseit”.⁹ Ez az oka, hogy a könyvnek a korszerű gazdálkodás módzatait propagáló javaslatai szinte kivétel nélkül olyan intézkedésekbe torkollanak, amelyek a törvényhozás körébe tartoznak s nem egy esetben az ősi alkotmány sérthetetlennek tartott alaptörvényeit is érintik. Pedig Balásházy távol van attól, hogy társadalmi vagy politikai forradalmár legyen; hangja higgadt, óvatos, a kényes kérdéseket kesztyűs kézzel érinti, hangoztatja a király, a kormány, a rendi előjogok iránti tiszteletét, gyakorlati tanácsai mégis minduntalan a feudális alkotmány omladozó falába ütköznek. A jó gazdálkodáshoz a törvényhozásnak tagosítási és összesítési törvények útján meg kell teremtenie a tiszta, világosan elhatárolt, egy tagban levő nemesi és paraszti birtokot, reformálni kell a hitelbeli törvénykezési eljárást, mert „a jelenvaló törvényes procedura mellett az igazságnak sebes kiszolgáltatása és pénz bősége soha sem léssen”, „kereskedésbeli fogyatkozásainknak is okai nagy részben a magunk próbálatlanságában s kevés jártasságunkban gyökereznek, ide számítván azt is, hogy a *credítumot gyarapító törvényeink* is hibáznak, mely lelke a kereskedésnek”, szükséges tehát régi törvényeinket módosítani és újakat alkotni, mert „ezek által lehet csupán reményleni, hogy a régi szokásoknál fogva még fennálló, s az értelmesség után indulható szorgalmat összeveszorító bilincsek széllyel fognak pattantatni”.¹⁰ „A pénz boldogítóbb keringésének eszközöltetésére nézve elkerülhetetlenül szükséges — mondja máshol —, hogy a *hitel*, mely oly siralmas karban vagyon közöttünk, *bölcs törvények alkotása által lábra állítasson*. A közöttünk uralkodó pénz szűkinek, a sok familiákat koldusbotra juttatott uzsoráskodásnak okai leginkább a *hitel nem léttében* gyökeredzenek. Ebben gyökeredzenek azon fő akadályok is, melyek kereskedésünknek virágzóbb kifejlődzhetését gátolják.”¹¹ S ha fejezeteket ír is „gazdasági szorgalmunknak közelebbi akadályairól”, „azokról az akadályokról, melyek kevésre haladt értelembeli felvilágosodásunkból származnak”, s ha ennek megfelelően részletesen fejtegeti is a gazdasági nevelés fontosságát s a gazdasági szakiskolák felállításának módzatait, mondanivalója mégis ott közelíti meg a legjobban a probléma velejét, amikor röviden, tömören a fejlett, okszerű gazdálkodás távolabbi akadályait foglalja össze.

Melyek ezek a távolabbi akadályok?

1. „Hogy a *fekvő vagyonokat örökösen adni és venni nem lehet*, továbbá a zálogoknak azon célnak meg nem felelését, amelyre láttatnak alkotva lenni és ezekből folyó káros következtések.”

⁹ Uo. 37. o.

¹⁰ Uo. 38., 66., 75., 87. o.

¹¹ Uo. 80. o.

2. „A *creditum*nak nem léttéből folyó nagy akadályok és veszteségek.”

3. „Az *igazságnak hirtelen ki nem szolgáltatásából* és a politziának hijjányos karban való léttéből folyó akadályok.”

4. A *folyóvizek és utak rossz állapota*, ez gátolja a kereskedést és közvetve a mezőgazdaság fejlődését is.

5. *Pályatételek, jutalmak hiánya*, a gazdálkodás fejlesztésére ilyeneket kell létesíteni.¹²

Az öt pont részletesebb kifejtése még világosabbá teszi előttünk Balásházy álláspontjának rendkívüli jelentőségét. Az első ponthoz fűzött magyarázataiban azt a meggyőződését hangoztatja, hogy „bizonyos, az aristocratiai principiumokkal megegyeztethető feltételek alatt, az örökös adás-vevés behozattathatna a nemesi jószágokra nézve is”. Ez alatt azt érti — mint később megmondja — hogy „az örökös adás-vevés behozattatván is, tartsa meg a nemesi jószág a maga természetét, a szabad nemesi jószág birhatása (capacitas-possessorii) maradjon a mostani karban”.¹³ A birtokbirhatási jogot tehát fenn kívánja tartani a nemeseknek, a parasztnak viszont teljes árendálási jogot kíván biztosítani, ami által állapotuk az angliai parasztnakéhoz válhatna hasonlónak.¹⁴ Az ósiség elleni támadást jelentő első ponttal szorosan összefügg a második, a hiteltörvény létesítésének a váltó és kereskedelmi bíróság felállításának, s a csalárd adós elleni kemény törvényeknek a követelése. — „Valóban itt az ideje, hogy böles törvények által a *creditum*, s ennek szám nélkül való boldogító következményei behozattatnának. Itt az ideje, hogy ez által azon szennyet, mely nemzetünknek oly nagy gyalázatjára válik, mellyél fogva a külföldön a magyarnak törvényeink hijjányosságai miatt semmi *creditura* nincs, magunkról elhárítsuk. Itt az ideje, hogy böles törvények által e részben megromlott moralitásunkat megorvosoljuk.” A hiteltörvény bizonyára életre hívná az annyira szükséges hitelintézetet is.¹⁵ És nem minősülnek-e a feudális alkotmány elleni legsúlyosabb támadásnak a harmadik ponthoz kapcsolódó követelések: hogy bizonyos esetekben a nemes ellen is rövid úton lehessen eljárni s mellőzni lehessen a Hármaskönyv I. 9. által biztosított előjogot, hogy a földesurat érintő perben ne az úriszék, hanem a megyei törvényszék legyen az első fórum, tehát a földesúr saját ügyében ne lehessen jobbágyainak bírója, s végül hogy bizonyos bűnökért a nemeseket praerogatíváik, nemesi előjogaik elvesztésével büntessék.¹⁶ De a nemesi előjogok legfontosabbikát, az adómentességet ostromolják a negyedik ponthoz fűzött kívánságok is: azért rosszak az utak, mert a jobbágy ereje nem elég-séges karbantartásukhoz, tehát a nemeseknek is hozzá kell járulniok az utak fenntartásához, valamint a folyók szabályozásának és a lecsapolásoknak a költségeihez.¹⁷ Az olvasót nem tévesztheti meg az írónak az a törekvése, hogy javaslataival párhuzamosan ismételten hangsúlyozza az újítások és a nemesi előjogok összhangba hozásának szükségességét. Ez az igyekezet csak a várható ellenhatás erejének tompítását szolgálja, s hogy maga Balásházy pontosan az ellenkezőt tartja kívánatosnak, arról maga vall könyvének végén, amikor

¹² Uo. 147—48. o.

¹³ Uo. 152—53. o.

¹⁴ Uo. 155. o.

¹⁵ Uo. 167—69. o.

¹⁶ Uo. 188., 194., 198—203. o.

¹⁷ Uo. 203—207. o.

így összegezi véleményét: „A gazdaságos szorgalmat nagyobb virágzásra emelni, a magasabb civilisatiót eszközölni, úgy szinte azon szükségét is, melyet minden termékenysége mellett Hazánk földjén nagy mértékben tapasztalunk, eloszlatni csupán célerányos újításokkal lehet. Némelly törvényeinket módosítani szükséges, sőt újakat is kell alkotni, s azon praerogatívákon is, melyek a valódi előmenetelnek gátat vetnek, és az igaz szabadságnak is, változásokat kell tennünk. Ha ezeket követjük, haszon és nagylelkűség fogja lépéseinket koronázni; ha elmulasztjuk azokat tenni, az ellenkező.”¹⁸

„Valóban, mintha a Hitelt olvasnók!” — Így kiált fel a Hitel centenáris kiadásának sajtó alá rendezője, amikor Széchenyi fellepésének előzményeit kutatva Balásházy fenti öt pontját veti össze a Hitel társadalmi-gazdasági reformrendszerével.¹⁹ Amit Balásházy munkájából kiemel, az éppen csak ízelítő, de arra elegendő, hogy az olvasó hitelt adjon neki, Balásházy könyvének gondos végigolvasása pedig még gyakrabban váltja ki a Széchenyit ismerő olvasóból a fenti felkiáltást. Íme, időben szinte egybeesve, az ország két egymástól távoleső pontján a szerény birtokú, helyi látóköri táblabíró és a mérhetetlen földekkel, jobbágyok seregével rendelkező, világlátott nagyúr ugyanazt a diagnózist adja a beteg magyar társadalomról, s a gyógyulásnak ugyanazt az útját is jelöli ki számára! Az előbbi hangja halk, csak helyi visszhangot vált ki, az utóbbi riadóként hat, mert magasról, nagy társadalmi súlyú egyén szájából hangzik. Azonban mindkettejük eszméi a valóság talajából sarjadtak ki — ezért a hasonlóság is közöttük —, s bár mindketten a lassú, reformok útján való előrehaladást hirdetik, lényegében véve a társadalmi viszonyok forradalmi úton való átalakításának lesznek mindketten az út-törői.²⁰

Szándékosan szóltunk viszonylag keveset az eddigiekben Balásházy-nak a jobbágykérdésben elfoglalt álláspontjáról. Ezzel a kérdéssel külön kell foglalkozni, még hozzá olyan módon, hogy összevetjük Balásházy több, rövid időközben megjelent munkáját; így képet nyerhetünk nemcsak arról, hogy milyen előrehaladást tett meg Balásházy viszonylag rövid idő alatt ebben az alapvető kérdésben, hanem arról is, hogy hogyan válik a földesúri-paraszti viszony éppen ezekben az években a társadalmi átalakulás központi kérdésévé a közvélemény szemében is.

A *Tanátsolatok*-ban a háziadó és az úriszék kérdésén túlmenően a parasztsors viszonylag kevés súllyal szerepel. Egyhelyütt, ahol a szerző Udvardy

¹⁸ Uo. 232. o.

¹⁹ *Iványi-Grünwald B.*: i. m. 245. s köv. o.

²⁰ További gondos elemző munka lenne szükséges Balásházy és Széchenyi reformrendszerének teljes összehasonlításához és az ebből adódó következtetések levonásához. Felmerülhet az a kérdés is, hogy mivel Széchenyi tagja volt a Balásházy könyvét bíráló bizottságnak, nem hatott-e Balásházy rendszere közvetlenül is Széchenyire. Amennyiben Széchenyi mint bíráló valóban olvasta a kéziratot, úgy el lehet képzelni, hogy Balásházy megfigyelései hozzájárulhattak a Hitel gondolatrendszerének végső formálódásához. Kétséges azonban, hogy Széchenyi olvasta-e egyáltalán a kéziratot. Naplóiban erre nincs utalás, hosszú nyári külföldi útja 1829-ben elképzelhetővé teszi, hogy a bírálatot áthárította a bizottság többi tagjaira. Ismeretes, hogy a Hitel rendszere már régebben készen volt Széchenyi fejében, a pályaművek beérkezéskor már javában dolgozott rajta s el is készült vele 1829 végére, kb. akkorra, amikor Balásházy munkája nyomtatásban megjelent. Széchenyi naplóiban nincs nyoma annak, hogy ismerte volna Balásházy pályázatra benyújtott kéziratát. A két munka közötti közvetlen kapcsolat lehetőségét ezek alapján el kell vetnünk.

János könyvével²¹ vitázik, meleg szavakkal áll a parasztok mellé.²² Egy másik helyen már többet mond: örömmel állapítja meg, hogy az úrbéri viszony tekintetében „a józan közvélekedés a mostani század lelkéhez alkalmaztatott, amennyire ezt a Hazában észre lehet venni”. „Óhajtni lehetne egyéberánt — folytatja — az úrbáriális adózások alá tartozó dézmabeli daciákat vagy kézpénzre, vagy kézir életbeli meghatározott fizetésre változtatni által, mert ezekben az industriának nagy akadályai vagynak befoglalva . . .”²³ E szerény állásfoglalásoknál jóval tovább jut akkor, amikor 1830-ban könyvének új kiadását készíti sajtóra elő. A két kiadás között különbség jóformán csak a jobbágyviszony megítélésében van. A csillagos jegyzet formájában beiktatott pótlások a kérdés megítélésében jelentős előrelépésről tanúskodnak. Megnyilvánul ez nemcsak a hang erősödésében és a szenvedély emelkedésében,²⁴ hanem főleg abban, hogy állást foglal a *kártalanítással összekötött örökváltság* mellett! „Ami a jobbágyágnak szabadabb lételre való emelését illeti — írja az első kiadás fentebb idézett javaslatához fűzött jegyzetben —, erre nézve kedvező gondolatok ébredtek a Hazában. Sikeres segedelmeket s könnyítéseket foglalnak magokban az országos munkálódások is,²⁵ azonban a tökéletes felszabadulásról itt javallat nem találtatik, melly alatt értem *a fekvő vagyonnak tulajdonosi hatalommal való birhatását. Némellyek minden feltételek nélkül s ingyen tartanak jónak ezen áldozat megtételét*, azonban úgy vélem, ez igazságos dolog egészen nem lenne; mert akár vitézségével nyerte valaki jószágát, akár pénzért szerzé azt, minden pótlás nélkül jussaitól nem fosztathatik meg, ez csak azon feltétel alatt történhetne, ha a jobbágy a földnek s szolgálatjának értékét megfizeté, melyet azonban mértékeltre szabni csupán azon tekintetből is szükséges lenne, hogy nagyobbára az adófizetők viselik régebben azon terheket is mellyekben azelőtt a nemesség is részesült, sőt némellyeket egészen maga tartozott viselni. Ide lehet a többek közt számítani pl. a katonáskodás terheit, továbbá azokat a terheket, mellyek az országgyűlési követeknek fizetéséből erednek . . .”²⁶ Ez az idézet nemcsak arról tanúskodik, hogy Balásházy rövid idő alatt eljutott az örökváltság helyesléséig, hanem arról is, hogy a megyei életben a rendszeres munkálatok közeli országgyűlési megvitatásának légkörében erős közvélemény alakult ki a jobbágyi állapot teljes megszüntetése mellett, sőt még a megváltás nélküli örökváltságnak is voltak hívei! Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy ebben a kérdésben nem Balásházy

²¹ Gazdasági regulatiók tüköre. 1829.

²² „. . . A parasztoknak érdemei oly nagy tekintetben vagynak előttem, hogy urbarialis állapotjukban is nélkiek némelly kedvezéseket szolgáltatni, a XIX. század és az emberiség nemes érzéseivel igen megegyeztetőnek tartom.” Kifejezi azt az óhaját, bárcsak felolvadna a jég a kedvezéseket ellenzők szívében „a felvilágosodásnak jelen dicső századjában” (Tanátsolatok, 114. o.).

²³ Uo. 157. o.

²⁴ Könyve bírálóival vitatkozva pl. kikel az úriszékkal kapcsolatos javaslatának ellenzői ellen s ezt írja: „Valóban, az úriszéki hatalom ma inkább szolgál a földesúr s jobbágy között szükségképpen megkívántató bizodalom s szeretet elfojtására, mint fönntartására.” Máshol az újjavításokhoz való nemesi hozzájárulás ellenzőit s a közterhek alól kibújókat „piszkos fősvények és előítéletesek”-nek nevezi (Észrevételek a honi gazdaságbeli mozgalmak akadályairól s orvoslási módjairól. Pest. 1831. 167., 173. o.).

²⁵ Az 1791 : 67. tc. által kiküldött reformbizottságok munkálatai, amelyeket 1827 után új bizottságok dolgoztak át. Az átdolgozott munkálatokat 1831 elején bocsátották megyei megvitatás alá, szövegük azonban ismeretes volt s országszerte viták tárgyát képezte már előbb is. Balásházy itt természetesen az úrbéri munkálatra utal.

²⁶ Észrevételek, 134—35. o.

hatott a közvéleményre, hanem ellenkezőleg, a közvélemény, vagy legalábbis a jobbák véleménye készítette őt korábbi óvatos álláspontjától való előrelépésre.

Még 1830-ban jelent meg Balásházy *Okos gazda* c. kis munkája, amely kérdés-felelet formájában tartalmazta az akkor korszerű mezőgazdálkodás legfontosabb tudnivalóit.²⁷ A szakszerű kis munka aktuális kérdésekben nem foglalt állást, de arról tanúskodott, hogy szerzője a földművelő nép iránti szeretetben tovább erősödött. Annál politikusabb másik, 1830-ban megjelent munkája, az *Adó és még valami*.²⁸ Ebben az ország adórendszere ismertetésének ürügyén kíméletlen bírálatban részesíti az adó kivetésében és behajtásában tevékenykedő apparátust, ostorozza a számtalan visszaélést, s „nyolc milliom adófizető” ügyvédjeként követeli az adózási rendszer reformját. A közeledő országgyűléshez szól figyelmeztetése: „ezen rész viseli az ország legnagyobb terheit, ez fizeti az ország rendes szükségire megkívántató költségeket, ezen résznek gyermekeiből áll fenn nagyobbára az állandó katonaság”, könnyíteni kell tehát helyzetén. „Azért, baráti a közjónak, vívjunk meg bátran az előítéletekkel, s ne engedjük, hogy a setétség elnyomja a jóltevő világosságot! Csak ez győzheti meg balsorsunkat!”²⁹ „Legyetek tehát figyelmesek hazafiak” — inti máshol a törvényhozás leendő tagjait —. „Könnyítsük a szegény és sok terhek alatt nyögő adófizető nép sorsát bölcös rendszabásokkal, melyeket az előítéletek, lelkiismeretlenség s a t. vad csapásai cenzúli meg ne ronthatssanak.” „Most az idő sok s nagy dolgokkal terhes”. „új szellemet kell indítani, s azt néhány ember is elkezdheti”; ostoba az, aki csak a régihez ragaszkodik. „ugyanis az idő lelke mindenkor új szükségeket s új környüállásokat fejt ki. Jaj azon nemzetnek, melynek törvényhozói ezekre nem figyelmeznak, s mint az okos kormányosok a státus hajóját, mely a törvénykönyvben foglaltatik, ezen környüállásokhoz nem alkalmaztatják. *Az idő, s az újonnan kifejlődött szükségek nem óriási, hanem elementumi erővel bírnak, melyeknek ereje, ha bölcs törvények által nem szivárogtatik el, lassan-lassan szétpattantja a társaságot egybecsatoló láncokat, szétszaggatja a polgári egybecsatolás köteleit, s bizonyítják a világ történetei, hogy ártatlan vérell és keserves könnyhullatásokkal nedvesítetik az olly haza földje, melynek vigyázatlan, előítéletes és vak törvényhozói az idő lelkének hatalmát erőszakosan akarják zabolázní.*”³⁰ Íme, a társadalmi haladás ennél a korai reformernél is történelmi szükségyszerűségként jelentkezik, amely, ha ellenállnak neki, felrobbantja a társadalmat, bölcs törvényekkel azonban pusztító erejét az emberiség jólétének állandó emelésére lehet felhasználni. A forradalom elkerülésének a receptje tehát Balásházynál is együtt jelentkezik a világot előrevivő nagy törvényszerűségek felismerésével, hogy aztán a reformmozgalom szótárában állandó érv maradjon a belátáson alapuló békés reform mellett.

²⁷ *Okos gazda*, vagy gazdasági tudomány kérdésekben és feleletekben . . . Az alsóbb és falusi iskolák számára, a magyarországi környüállásokhoz alkalmaztatva. Pesten, 1830. — Balásházy folyamodott a Helytartótanácsához, hogy könyvecskéjét vezessék be kötelező tankönyvként a falusi iskolákban. A könyvről a szakvélemények igen jók voltak, a Helytartótanács azonban elutasította a kérést, azzal a megokolással, hogy ilyesmire csak az iskolaügy általános országgyűlési rendezése után kerülhet sor (O. L. Helytartótanács, Dep. Schol. nat. 1831. Fons 29, pos. 2., 1832. Fons 24. pos 1, 2).

²⁸ Az adó és még valami. Pest. 1830. (A címben levő „valami” azt a toldalékot jelenti, amelyben a szerző a „Tanácsolatok” bírálóival vitakozik.)

²⁹ Az adó, IX—XII. o.

³⁰ Uo. 42., 56., 58., 75. o.

Az 1830 szeptemberében összeült országgyűlésen mégsem kerülnek tárgyalásra a reformmunkálatok ; napirendre tűzésüket egy évvel elhalasztják, hogy közben a megyék is megvitathassák a küldöttségek által elkészített hivatalos szöveget. Az előkészületek szakaszát azonban brutális erővel vágja ketté az 1831 nyári nagy parasztfelkelés, éppen azon a vidéken, amelyen Balásházy gyűjtötte tapasztalatait az adózók nyomorúságáról. A döbbenetes elmény a jószándékuakat előrehajtja, a reformok ellenségeit megmerevíti. Balásházy is megdöbben : kétségei támadnak, hogy a helyes úton járt-e, amikor a kizsákmányolt parasztság szószólója lett. A közvéleményben sem hiányoznak az olyan hangok, amelyek a szenvedélyek felszításával vádolják és parasztlázítónak bélyegzik. Ebben a lelkiállapotban írja meg kis könyvét a parasztfelkelés lefolyásáról.³¹ Benne a birtokos nemes szemével nézi a lefolyt eseményeket, elítéli a mozgalmat, de a saját magára nehezedő vádat elutasítja. „Lehetett olyan véleményt hallani a zendülés kiütése alkalmával — írja a kis munka befejezésében —, mely annak eredetét a *szerfeletti liberalismusnak, újságok és folyóirások olvasásának, külföldi polgári okfők terjedésének*, s külföldi nyughatatlanok fondorkodásainak tulajdonítja.” Ezek a vélemények hibásak, a felkelők között még olvasni tudó is alig volt. „A zendültek tömege a *legtudatlanabb pórnépből* állott”. „hogy azonban ehhez az *elégedetlenség vonásai is párosodnak, melyet most majd minden paraszt hordoz kebelében . . . tagadni nem lehet.*”³² Az országgyűlésre vár tehát a feladat, hogy a nép nevelésére, s nehéz helyzetének megkönnyítésére hozzon üdvös törvényeket. „Minden értelmes hazafiak szemei reátok néznek — inti a leendő követeket — s áldozatokat tenni készek. A tudatlan nép milliomjai reménlenek, *állapotjoknak pusztá meggondolása, az idő szelleme, és a haza érdekei intenek*, a rövidlátás, gőg és önség makacson tagadnak minden előlépést. Az elsőbbi rugók hatalmasak, mert egyszersemind lelkiösméretet nyugtatók.”³³ A korábbi Balásházy hangja ez ; nem a megbánásé, hanem a határozottságé, nem meghátrálásra, hanem előrelépésre int.

II

Mégis, ha a bibliográfiák alapján számbavesszük Balásházy alkotásait és elmélyedünk tartalmukban, azt kell látnunk, hogy hosszú ideig a parasztfelkelésről írt kis könyv zárómondata Balásházy utolsó politikai megnyilatkozása ; éveken át nem is ír többé, majd amikor később, csaknem egy évtized múltán, újból megmozdul a tolla, a gyors egymásutánban következő könyvekben, szak- és vitacikkekben alig van nyoma a kor nagy kérdéseire való állásfoglalásnak, s ha itt-ott van is, az olyan színvonalat képvisel, amelyet a kor átlagos publicisztikája már régen elért s részben meg is haladott. Pedig az országgyűlés hamarosan összeült, s a negyven év várakozásának betöltésére hivatott reformmunkálatok napirendre kerültek ; 1833 tavaszán már zajlott az ország közvéleménye az úrbéri törvényjavaslat vitáitól. Kölcsényék az úrbér által a népből nemzetet akartak csinálni, s Kossuth tudósításai ennek a harci feladatnak a kivívására mozgósították az ország haladó erőit. S Balásházy akkor hagyta volna el a zászlót, amikor már nem az úttörés fáradtságos,

³¹ Az 1831-dik esztendői felső magyarországi zendüléseknek történeti leírása. Pest, 1832.

³² Uo. 110—11. o.

³³ Uo. 113. o.

hálátlan munkája várt rá, hanem az elvarátok egyre sokasodó táborával kellett volna együtt menetelni?

Nem. Balásházy nem vált hűtlenné a társadalmi haladás eszméjéhez s a döntőnek ígérkező ütközet előtt nem állt ki a harcolók sorából. Nincsen szó nála lemaradásról, annál inkább azonban tragikus törésről, amely megszakította pályája emelkedő ívelését. Az országgyűlés kezdetén még duzzad a tettvágytól, dolgozik tollával és gazdaságában, nagy tervei vannak, de mire az országgyűlés elérkezik tragikus fordulatához, az örökváltság törvényjavaslatának bukásához, Balásházy is leteszi a tollat, csödbe megy mint író, csödbe megy mint mezőgazda s földönfutóként, szárnyászegetten távozik szülőföldjéről. Az alábbiakban megkíséréljük annak a folyamatnak a rekonstrukcióját, amely a törést előkészítette és az 1834. év második felében rövid néhány hónap alatt Balásházy összeomlásához vezetett.

Balásházy az 1833. év folyamán, az országgyűlés úrbéri vitáinak időszakában¹ pontosan azt csinálta, ami múltja alapján elvárható volt tőle: könyvet írt, amelyben a jobbgység állapotának rajzát kívánta adni, s a parasztsors javítására irányuló javaslatával az országgyűlés haladó pártjának harcait kívánta támogatni. A könyv kézírata valamikor az év őszén készíthetett el, rendeltetését azonban nem tölthette be; nem került kiadásra. fennakadt azon a hálón, amellyel az udvar az ébredező magyar értelem legszebb gondolatait már csírájukban megfojtotta: a cenzúra intézményén. A Könyvvizsgáló Hivatal tevékenységén. A cenzúra már hosszú évtizedek óta jól töltötte be Magyarországon az értelmi előrehaladás gátjának szerepét, ezekben az években, a Hittel megjelenése és a felvidéki parasztfelkelés óta pedig annyira felfokozódott ébersége, hogy politikai gondolatokat tartalmazó írásmű nem juthatott túl a cenzorok íróasztalán, vagy csak külföldön kerülhetett kinyomtatásra, hogy aztán üldözött csempészárúként vagy rendőri iratok mellékleteként kerülhessen csak Magyarországra. Az utóbbiak — mint Széchenyi Stadiuma vagy Wesselényi Balitételek c. munkája — így is betölthették hivatásukat, a harmincas évek nagy szellemi felpezsdülésének számtalan más dokumentuma azonban a Könyvvizsgáló Hivatal bürokratikus éberségének foglyává vált s ismeretlen maradt mind saját kora, mind a társadalmi eszmék múltját kutató utókor előtt. Ez lett a sorsa Balásházy új munkájának is. A kéziratról, amely *Az adófizetők állapotjáról* címet viselte, a lektor kedvezőtlen véleményt adott s így kinyomtatását nem engedélyezték.

Balásházy legpolitikusabb munkájának kézírata ez ideig ismeretlen, tartalma azonban rekonstruálható Dentsik János cenzor 1834. január 10-én kelt lektori jelentéséből.² A kéziratról szóló cenzori vélemény³ részletes megismerése tehát indokolt, mert a kifogásolt részek alapján megállapíthatjuk, fejlődött-e Balásházy felfogása a polgári átalakulás legfontosabb problémáját

¹ Az úrbéri törvényjavaslat tárgyalása az alsó táblán kerületi ülésben 1833. jan. 23.—jún. 21. között, országos ülésben júl. 16.—szept. 21. között tartott, a főrendi táblával folytatott vita pedig szept. 23.—nov. 18. között folyt le. A viták eredményeként létrejött törvények-javaslatokat nov. 19-én terjesztették fel a király elé.

² A kézirat beadásának időpontja nem állapítható meg a Könyvvizsgáló Hivatal irataiból, a cenzori jelentés kelte azonban valószínűvé teszi — ismerve a lektorok munkájának átlagos időtartamát —, hogy hónapokkal előbb, 1833 őszének elején történhetett a beadás. A kézirat terjedelme megközelíthette a 180 lapot, mivel a cenzori vélemény a nyilván terjedelmes összefoglaló fejezet kezdetét a 151. lapra teszi.

³ A latin nyelvű cenzori jelentést és az eltiltással kapcsolatos összes iratokat l. együtt O. L., Helytartótanács, Dep. Rev. Libr. 1834. Fons 10. pos. 40. sz. alatt. (A fordítás a szerző munkája.)

jelentő jobbágykérdésben, s lépést tartott-e az országgyűlés haladó táborának jelentős fejlődést mutató nézeteivel, vagy esetleg meg is haladta azokat egy-egy részletkérdésben. Ime a cenzori vélemény:

A szerző művének előszavában (5. l.) abban jelöli ki az adózók helyzetéről szóló fejtegetéseinek célját, hogy most van itt az ideje ezt kifejezni és arról vitázni, hogy hogyan lehet rajtuk segíteni a jövőben. E célból beszél az esetleges ellenzökről (6., 7. l.); az adózóknak a kiváltságosok elleni napról-napra növekvő gyűlöletéről (10. l.); a nemesek és parasztok között régebben létezett szorosabb, patriarchális kapcsolatról, és a nemeseknek a parasztok iránti korábbi nagyobb engedékenységről (16., 17. l.); a ~~gögről és megvetésről~~, amellyel a nemesek manapság viseltetnek a parasztokkal szemben, és a nép jogainak azáltal való lábbal tapodásáról, hogy a részrehajló úriszékkek előtt semmi talaszt nem találunk (21. l.); a nemesek katonáskodásáról és végül a kiváltságokon alapuló kormányzati rendszerről (29—32. l.). Mindezek a középpontba helyezve látszólag nyugodtan vannak előadva, azonban sokak által könnyen balra, sőt fordított értelemben magyarázthatnak; az a 36. lapon kifejtett gondolat pedig, hogy hogyan lehetne majd elnyomni azokat a népmozgalmakat, amelyek esetleg a mostani úrbéri törvényhozás után elkövetkezhetnek, bár úgy látszik, mintha jó szándékkal lenne előadva, mégis veszedelmes figyelmet ébreszthet és aligha egyvezethető össze az előrelátó rendészeti politika követelményeivel.

Ezután a szerző a műveltség szempontjából veszi szemügyre az adózó népet (§. 3., 40. s köv. l.), majd nemzetiségi szempontból a magyarokat, szlávokat, németeket, cigányokat stb. (§. 4., 48. l.). — Azok a vélemények, amelyeket a szerző az egyes nemzetiségekről kifejít, nem felelnek meg mindig az igazságnak, de mint kevésbé ártalmasak, eltűrhetők; igen nagy jelentőséget tulajdonít a zsidóknak, akikről azt kívánja, hogy tegyék át a szombatjukat vasárnapra, egyenek profán (nem köser) húsételet, vágják a szakállukat (74., 75. l.).

Attér ezután a szerző az adózók személyes és reális terheinek számbavételére, és külön beszél az útépítés és katonáskodás terhes kötelességeiről (78—80. l.); — méltányos lenne, ha a megyei tisztviselők eltartásának terheit — ezek ugyanis a közigazgatási munkák állandó száporodása miatt egyre többen vannak és egyre szegényebbek, s az adózók által tartatnak el — a nemesek is fizessék, mivel a tisztviselők nekik is szolgálnak (80., 81. l.); a katonaf deperditá, amely igen súlyos teher, váltassék meg és a megváltási összeget csapják hozzá a hadiadóhoz; a katonákat pedig ne a magánosok házáinál, hanem középületekben helyezték el (81—80. l.). — Mivel a megyei bíróság és az úriszék visszaél a nemnemesek fölött gyakorolt hatalmával, meg kell adni az utóbbiaknak is a saját felperességet (85—88. l.). — Ugyanitt azt javasolja a szerző, hogy a személyes büntetésekről vezessenek jegyzőkönyvet, az ilyen eseteknél legyen jelen két tanú, azonkívül azt a jogot, hogy jobbágyaikat és szolgálkat testi büntetéssel illessék, azoktól a földesuraktól, akik túlbuzgóságból vagy tudatlanságból ezen a téren gyakran tévednek, el kell venni és a szolgabírákra kell ruházni, végül magukat a nemeseket is testi büntetés alá kell vetni bizonyos, a törvény által meghatározandó esetekben (85—95. l.). — A megyei közmunkákhoz a szerző véleménye szerint a nemeseknek is hozzá kell járulniok, s az adózókat egyetemlegesen fel kell menteni a vámkól alól (96., 97. l.); az elfogatozás váltassék meg (98., 99. l.). — A B. §-ban a 99. l.-től a szerző az adózónak azokról a terheiről beszél, amelyek reális helyzetéből következnek, és pedig 1-ször a tizedről és kilencedről, amelyeket szemes gabonában és mustban, meghatározott mennyiségben megváltandóknak gondol (100., 101. l.). — Amit az idetartozó jegyzetben (102—104. l.) a szerző a kilencedről bizonygat, az még csak elfogadható lenne, de amit a tizedről, az nyilvánvalóan hamis, és a szerzőt az a szándék vezeti, hogy a tizedet eltörölje. Azt a Felső-Magyarországon sokhelyütt divatozó szokást, hogy az összeütközések elkerülése végett a jobbágyok 6 óra helyett csak 8 órakor kezdik a robotot és ennek fejében évi 52 nap helyett 100 napot robotolnak, a szerző az ottani szláv lakosság ostobaságával magyarázza (103. l.). — Dicséri aztán az úriszékkek eltörlését (108. l.) és a 108—114. l. jegyzetében az ellenkező véleményen levőkkel vitázik. — Azt tanácsolja azután a szerző, hogy a jobbágyoknak adassék át telkük tulajdonjoga, de azzal a feltétellel, hogy azt a kiküldött bíróság vagy bírák által megállapított bécsáron, a rajta levő úri munkákkal együtt azok válthassák meg, akik nem hasznobérlőként művelik a földet és takarítják be a termést (108—123. l.).⁴

⁴ Az eredetiben: „Suadetur colonis proprietatis fundorum suororum cedenda, sed sub conditione, ut hi candem redimant pretio, aestimando per exmissum Iudicium aut

A következő § (a 123. l.-től) a jobbágytelkek haszonvételének jobbágyok közötti adás-vételéről szól. A szerzőnek nincs ellenére, hogy a jobbágy két-három jobbágytelket is megvehessen, s ilyen esetben annyiszor teljesítse az úri munkákat, ahány telket birtokol, mint ahogy a Bánátban van, ahol mégsem lehetséges, hogy valaki túl sok jobbágytelket szerezzen meg magának (123—131. l.). - A szerző nem javasolja, hogy negyedteleknél kisebb jobbágyvillendőségeket szabadon adhassanak és vehessenek (131., 132. l.). A következő §-ban (a 132. l.-től) a szerző a jobbágyteleknek nemessék és jobbágyok közötti adás-vevéséről szólva, azon megyék véleménye mellé áll, amelyek az „Onus non inhaeret fundo” elvet nem úgy magyarázzák, mintha a jobbágytelket birtokló nemes nem tartoznék a telekkel járó terheket is viselni⁵ (132—141. l.). Itt megcáfolja azoknak az érveit, akik nem tudják felfogni, hogy ha mindazt megváltják, ami eddig a földesurakat illette, s pénzfizetéssé változtatják, hogyan fogja a földesúr a gazdálkodását folytatni? Ebből az alkalomból azt tanácsolja, hogy a nemesi javak akadálytalanul, örökletesen adhatók-vehetők legyenek s az örökvallások ne legyenek megtámadhatók; visszautasítja azoknak az érveit, akik úgy vélik, hogy az örökvallások megtámadhatóságát fenn kell tartani a régi családok megvédése érdekében (141—147. l.).

A következő §-ban (a 147. l.-től) arról beszél a szerző, hogy az adózó népek befolyást kell biztosítani a törvényhozásra is, de ezt akkorra kívánja halasztani, amikor a nép műveltsége már magasabb fokra emelkedett; az az elképzelése, hogy a megyei követeknek az adózó népet is képviselni kellene az országgyűlésen, érvet azonban nem hoz fel mellette. Ezen a helyen is kárhóztatja, hogy a városok követveivel, mint alacsonyabb rendhez tartozókkal bánnak az országgyűlésen (147—149. l.).

A következő § (a 151. l.-től) a nép műveltségének emeléséről szól és az az alap-gondolata, hogy a nyers és tudatlan nép könnyebben kész a megmozdulásokra és lázadásokra; példának itt is, máshol is az 1831. évi koleramozgalmakat hozza fel. (És miből magyarázza az ugyanazon időbeli pétervári, párisi, pesti mozgalmakat?) E célból a hármass rendszerű elemi iskolákban az anyagot a betűk megismerésétől egészen a kémiai és a népszerű gyógyításmódokig taníttatni kívánja. A tanítók utánpótlásának biztosítására az egyetem mellett tanítóképzőt kíván létesíttetni; az anyagi állapot erre és az iskolák ellátására könnyen feltalálja a szerző az egyházi méltóságok jövedelmeiben. Egyébként pedig az iskolák irányítását és felügyeletét nem az egyházakra, hanem a megyei művelődési bizottságokra akarja bízni (151—160. l.). Ami pedig a serdültebb falusiak további nevelését illeti, erre nézve azt akarja, hogy ha hanyagok lennének az istentiszteletek látogatásában, hatóságilag zárítsák erre a falusi bírák, vagy a szolgabírák, ennek okáért mindkét fajta bírák járjanak elő jó példával. (S ha nem akarnak, ki zárítsa erre őket?) Azután a lelkipásztorok alkalmatlanságára panaszkodik a szerző, akiket azért korhol, mert a népek nem való szentbeszédeket tartanak; a stólapénzt és más egyházi taksákat pedig egyszerűen el akarja törölni, anélkül, hogy azok pótlásáról csak említést is tenne. Könnyű módszer! (A 151. l.-től végig.)

Amint ez az áttekintés is mutatja, az egész mű telítve van az átalakítások, újítások, reformok eszméivel az adózó néppel kapcsolatban; sok ezen eszmék közül igazságos és méltányos, nem kevés azonban azok közül túlzó, egynémelyik pedig az ősi alkotmány szerkezetével és a magánosok törvényes jogaival aligha lenne összeegyeztethető. De még az igazságosak sem mind látszanak megvalósíthatóknak, vagy legalább is a közelebbi időben, halasztás nélkül végrehajthatóknak. Ha valamely javítás vagy

Judices, et quidem cum inhaerentibus laboribus dominialibus, qui non aequae uti conducti colunt terram et ferunt fructum.” A nem teljesen világos megfogalmazás alatt nyilván a magyar jobbágyfelszabadítás alapvető problémája jelenik meg, az ti., hogy az örök-váltás — 1848 gyakorlatában az állami megváltás — csak az úrbéres telkekre terjedjen ki s ne érintse a majorsági földekből különböző szerződéses formában haszonbérben birt földeket.

⁵ Ezt a kérdést az országgyűlés 1825-ben két hónapi vitatás után úgy döntötte el, hogy a jobbágytelken lakó nemes tartozik viselni az azzal járó földesúri és közterheket, a rendelkezés életbe léptetése azonban az akkor elrendelt országos összeírással eredményeinek feldolgozása utánra halasztódott. 1833-ban az úrbéri I. tc. 6. §-ának sorra kerülésekor ismét kiújult a vita és ismét azok javára dönt el, akik az adózást kívánták. A döntés törvénybe iktatását azonban az adóügyi munkálat megvitatása utánra halasztották, amikor pedig az adóügyi munkálat nem kerülhetett sorra, külön törvények helyett (1836; 11. tc.) alkottak róla. (A kérdés vitái Balásházy kéziratának benyújtása előtt különösen szept. 24-én és okt. 7-én dúltak hevesen, de később is többször megújultak.)

újítás a legjobbnak látszik is, nem következik ebből, hogy jobb is. Ha a zagyalék tömegeknek ilyen és ehhez hasonló dolgok adatnak a kezébe, nyugtalanná és ingerültté válnak s azt gondolják, hogy sérelem és igazságtalanság történik velük, ha nem kapják meg azonnal az itt felsorolt dolgokat, és azt képzelik, hogy ezek a juttatások joggal megilletik őket. Ennélfogva a kebelbeli Könyvvizsgáló Hivatalnak az a legalázatosabb véleménye, hogy felettebb óvatlan dolog lenne ezt a munkát jelen formájában kibocsátani.”

Hosszadalmas dolog lenne pontról-pontra megvizsgálni, hogy a Balásházy kéziratában érintett reformeszmék mikor, hol és milyen formában jelentek meg először a haladó közvélemény előtt, s melyek közülük azok, amelyek időben itt, ebben a nyomdától eltiltott kéziratban tűntek fel először. Aki eléggé ismerős a kor problematikájában, az ebből a vázlatos összefoglalásból is látni fogja, hogy a kézirat szerzője a földesúri-jobbági viszony főkérdéseinek megítélésében egy szinten áll az országgyűlés leghaladóbb szárnyával és Széchenyinek a Stadiumban éppen ezekben a hetekben nyilvánosságra jutott nézeteivel, számos részletkérdésben pedig olyan követelésekkel is fellép, amelyek addig még nem igen szerepeltek a nyilvánosság előtt. 1833 végén korábbi nézetei, Széchenyi munkái és az országgyűlés úrbéri tárgyalásainak első fordulója után Balásházy nem mond már újat, amikor az ősiség eltörlését, a jobbági haszonvételek szabad adásvételét, az örökváltásigót, a kilenced megváltását, a tized megszüntetését, az úriszék eltörlését, a nemeseknek a háziadóban való részvételét, a jobbágytelket bíró nemes megadóztatását, vagy a jobbágy felpereségi jogát javaslatba hozza ; van azonban egy sor olyan javaslata is, amelyek kimondásában megelőzi főnemesi és nemesi reformer társait s új területeken tesz előrelépést a polgári jogegyenlőség felé. A deperdita és az előfogatkozás megváltása, a vámok eltörlése, a nemesek testi büntetés alá vetése, beszállás helyett laktanyák építése stb. mind ilyen új részletkérdések, de ezeken túlmenően azzal, amit a nemteleneknek a törvényhozásra gyakorlandó befolyásáról, a városi polgárság törvényhozásbeli részvételéről, a nép műveltségének az emeléséről és a népoktatás fejlesztéséről ír, tülemelkedik a nemesi reformizmus akkori látókörén s olyan eszméket pendít meg, amelyek csak egy évtizeddel később találnak határozott pártfogókra az értelmiségi reformerek, a centralisták körében. A szerző liberalizmusa nyilatkozik meg a falusi lelkipásztorok munkájának bírálatában és az egyházi taksák eltörlésére irányuló javaslatában ; liberális nacionalizmusa diktálja a zsidóság elmagyarosodásának óhaját, s a bomló feudális viszonyok élesszemű megfigyelőjének bizonyul, amikor munkája kiinduló részében a feudalizmus alapvető intézményének, a földesúri-jobbági viszonyoknak a teljes megromlását s a parasztság napról-napra növekvő elkeseredését, gyűlöletét konstatálja.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy Balásházy munkája „Az adófizetők állapotjáról” nagy előrelépést jelentett mind szerzőjének egyéni fejlődése, mind a reformeszmék rendszerének kibontakozása szempontjából, s megjelenése esetén a kor politikai irodalmának kiemelkedő darabja lehetett volna. Nyilván így értékelte a Helytartótanács is, amikor magáévá téve a Könyvvizsgáló Hivatal véleményét, január 28-i üléséből kelt felterjesztésében a maga nevében is megróttá a szerzőt,⁶ és a munkát — hibáit nem tartva kijavíthatók-

⁶ „... media quippe, quibus opinione auctoris parti contribuenti, cuius iura tam personalia, quam realia prostrata jacere incongrua (kihúzva: proterve) statuit, succurri posset, minima sui parte probanda, plurimum vero ita comparata esse, quibus iura non solum privatorum, sed integrorum etiam statuum in ipsa constitutione radicata convellentur . . .”

nak — egyszerűen eltiltásra javasolta. Március 11-én kelt a Kancellaria döntése, amellyel magáévá tette a Helytartótanács javaslatát, végül a Könyvvizsgáló Hivatal csak augusztus 21-én kapta meg a végleges döntést: a kéziratot a nyomtatástól el kell tiltani! Nincs nyoma annak, hogy Balásházy mikor kapta kezébe a döntést: valószínű, hogy nem sokkal ezután, s nem kétséges, hogy vállalkozásának kudarca mély benyomást gyakorolt lelkületére. Tettvágynak felőrléséhez, reformigyekezetének lelohasztásához egyidejűleg egy másik nagyrahatott kezdeményezésének kudarca is hozzájárult.

Balásházy még könyve kéziratának benyújtását megelőzően, 1833 nyarán kéressel fordult a Helytartótanácsához: azt kérte, engedélyezzék számára egy *Szorgalomtár* című negyedévenként megjelenő folyóirat kiadását. A Helytartótanács 1833. július 9-én foglalkozott először a kéressel: átküldte azt a Könyvvizsgáló Hivatalhoz véleményezés végett.⁷ Innen a kérvény és az iratok Zemplén megyéhez mentek tovább azzal a felszólítással, hogy a rendek „az esedezőnek mind erkölcsi, mind pedig egyéb személyes tulajdonságairól jelentést tegyenek, egyszersmind pedig ötöt a kiadni szándékozott folyóírás környűlmenyes tartalmának bémutatására, nem különben az előfizetők bátorságára szolgáló értéknök hiteles kijelelésére utasítván”, tegyék meg jelentésüket. A megye különösképpen csak több mint egy év múlva foglalkozott az ügygel: 1834. augusztus 6-án a-kisgyűlés egy szolgabíró és egy esküdtet kiküldött a kért adatok beszerzésére. Balásházy a kiküldöttek felszólítására szeptember elsején részletes jelentésben adta meg a választ a Könyvvizsgáló Hivatal kérdéseire. Nyilatkozatát a megye szeptember 3-án továbbította a Helytartótanácsához, a kísérőiratban megjegyezve, hogy a folyamodó személyes és erkölcsi tulajdonságait illetően „ennek feddhetetlenségére nézve a Vármegye köztudomását” lehet felhozni: mint szolgabíró „ezen pályája által is diszló hírt és nevet érdemle”, írói képességeit illetően pedig úgy vélték, hogy „a Magyar Tudós Társasági rendes tagi tisztelet csak érdemeseknek osztogatatik”.

Balásházy nyilatkozata sok érdekes adatot tartalmaz mind saját körülményeire, mind a tervbevevett folyóiratra vonatkozólag. Anyagi helyzetének ismertetése után⁸ elmondja benne szerzője, hogy hogyan töprengett a tervezett folyóirat szükségességén, tartalmán, formáján, hogyan vette számba a korábbi hasonló kezdeményezések⁹ sorsát, korai kimúlását s azt, „miként történhet az, hogy a magyar hazában, melynek fő eleme a mezőgazdaság, s ezt emelő szorgalmi tárgyak, jelenleg egyetlen egy folyóírás sem létezik, mely ezen nagyfontosságú tárgyat tartaná különösebb szeműgyben”. Arra az eredményre jutott, hogy a korábbi hasonló kezdeményezéseket „a politikai tárgyú folyóírásoknak szerfeletti áradása fojtotta el”. Ebből arra következtet, „hogy a közönység inkább látszik világi boldogulását politikai változásoktól s homokra épített remőnyektől várni, mint valódi munkásság és industrialis értelmesség által eszközölni”. Ezért lapját — eltérően eredeti tervétől — hetilapként fogja megjelentetni s Pestről szétküldeni, ami annál könnyebb lesz, mert családostól Pestre kíván költözni; másrészt mellékletet is fog adni, „mellynek címje »Hetilapok« leend s mely főképpen . . . a kereskedési homni s külföldi tudósításokra, s más eladandó tárgyak, vagy előmenetek s keresések sat., sat. hirdetésére vagyon szánva”, de „egy részben politikai szabados

⁷ A határozatot l. O. L. Helytartótanács, Dep. Rev. Libr. 1833. Fons 11. pos. 10. Uo. az ügygel kapcsolatos csaknem valamennyi alább felhasznált irat.

⁸ „ . . . itten magában S. A. Újhelyben lakóházam curiáján kívül 2200 Pforintokat évenként béhozó regálém vagyon, ezenkívül 80 köblös szántóföldjeim, 60 kaszás rétjeim, 150 kapás szölleim, s szomszéd Ruda Bányátska helyiségiben is négy telekre menő birtokom, mellyekben . . . az előfizetőknek különben is csekély sommájaim tökéletes biztosságok lehet.”

⁹ *Pethe Ferenc* „Mezei gazda”, és *Angyaljy Máttyás András* „Mezei gazda” és „Mezei gazdák baráttya” c. folyóiratait említi. Az előbbi 1814—1818 között, az utóbbi 1824—1832 között létezett (1826—1828 közötti megszakítással).

híreket” is kíván közölni, „például a honniakon kívül kivonatokat a Beobachterből,¹⁰ s e szerint egész folyóírása egy kisebb részében political is lévén, inkább remélhetné ez által fennállhatását”. Nem politikára akarná ezáltal az olvasókat szoktatni — mondja Balásházy —, sőt inkább, a politizálókba is „munkássági ismereteket s ösztönöket” akar beoltani, hogy „a házi boldogságot, békét és vallásos érzéseket gyarapító tárgyak” az elégedetlenkedőket „industrialis ismeretek gyakorlása által juttassák fénylő boldogsághoz” s „a nyugtalanító political gerjedelmek ne élesztessenek, de enyhíttessenek”. Levelek, tréfák, „mulattató elegyek” is tarkítják majd a folyóiratot, amely „tartalmára nézve is a szorgalmas földműves kertjéhez legyen hasonló, s különféle ízű s jöltévé értelmű gyümölcsökkel legyen telve”, mint azt az előre kinyomtatott és a nyilatkozathoz mellékelte mintapéldány is mutatja. „Tollam nem először fogtam föl most a közjót gyarapító őszinte szándékkal — fejeződik be a nyilatkozat —, emberi gyarlóságomnál fogva történhetett, hogy eddigi irományaimban lehettek itt-ott, melyek visszásságra mutathattak, részemről kebelem nyugodt, hogy mindent egyedül a közjó, s Thronus és Haza iránti hűség őszinte érzelme, s emberszeretetből tevék, s ha hibáztam eddig, oka inkább azon nagy távolság vala, melly engemet az eke szarva mellett állván gátolt tisztán láthatni a kormány magassága által tűzött határukat, nem pedig rossz szándék; de most lakásom s életem módja változtatása által közlebbi, s nyugalmasabb nézőpontra állván, s ennél fogva világosabban láthatván, előadásaim is reménylem célirányosabbak lesznek ezentúl.”

Balásházytól már korábban megszoktuk, hogy forradalmi súlyú mondani valóit a legteltesebb lojalitás burkában adta elő. E nyilatkozat lojális és önvádoló hangja azonban jóval túlmegegy a korábban megszokott határon. Honnan e nagy változás? Vagy csak a hatalom tiszteletének színlelése nagyobb itt, mint korábban? Azt hisszük nem: a nyilatkozat szerzőjében valóban lejátszódott egy olyan folyamat, amely valami büntudat-félet ébresztett fel benne, és azt az őszinte eltökélést, hogy jövendő munkásságával igyekezzék megmaradni a kormány által kijelölt határokon belül. Nézzünk csak a nyilatkozat kezdetére: 1834. szeptember 1-én kelt, akkor, amikor Balásházy kezében talán még meg sem melegedett az előző munkájáról, „Az adózók állapotjáról” szóló elmarasztaló vélemény és végzés, amely a szerzőt országháborító színben tüntette fel, írását pedig lázítónak, az ország nyugalma veszélyesnek könyvelte el. Balásházy nem volt forradalmár jellem; mélyeséges becsületessége elvitte az adózó nép igazának felismeréséig s kimondásig, a kormánnyal való harcot azonban nem vállallhatta, különösen az adott időpontban nem, — hogy miért, azt alább látni fogjuk. Ebben az időpontban a léte függött attól, hogy Pestre kerülve jövedelmező vállalkozást kezdhessen, innen az ígéretek, innen az önvádoló hang, innen az őszintének ható fogadkozás a kormány célkitűzéseinek szolgálatára. Mindez azonban ekkor már nem használt, a katasztrófa közeledett.

A Helytartótanács október 7-én vitatta meg Balásházy beadványát s megállapította, hogy a kérvényező eltért eredeti elgondolásától, amikor a negyedéves, Kassán vagy Sárospatakon megjelenendő folyóirat helyett Pesten akar hetilapot indítani s abban politicali tartalmú cikkeket is akar közölni. Az ügy ezzel az észrevétellel újból megjárta a Könyvvizsgáló Hivatalt s végül november 11-én olyan döntés született, hogy a tervezett folyóiratnak nem lehetnek politicali rovatai.¹¹ Ezzel az ügy lezárult: Balásházy a végzést kézhezvéve december 2-án bejelentette, hogy mivel folyóiratát az elképzelt formában

¹⁰ Az 1809 óta megjelenő „Österreichischer Beobachter” az egyetlen osztrák lap volt, amely — jó külföldi hírszolgálat mellett — rendszeresen közölt belpolitikai híreket is.

¹¹ „Petito Recurrentis circa notitias Politicas penes destinatum Opus Periodicum Szorgalom Tár edendi interposito deferri non posse.” O. L., Helytartótanács, Dep. Grem. 1834. Tanácsulési jegyzőkönyv.

nem engedélyezték, tervétől eláll. Hamarosan vissza is kérte korábbi folyamódványait és a mellékleteket, s a Szorgalomtár terve egyszersmindenkorra lekerült a napirendről.

A folyóirat tervének elejtését azonban nem elsősorban a Helytartótanács végzése okozta. Balásházy 1834 szeptemberében azért akart Pestre kerülni s az irodalomból, folyóirat szerkesztéséből megélni, mert otthon, Zemplénben anyagi csőd fenyegette, egykor virágzó gazdasága fölött már-már összecsaptak a hullámok. A fenyegető csőd egyik közvetlen oka a borkivitel fokozódó nehézségeiben, a másik egy gyümölcsözőnek vélt nagyobb vállalkozás balsikerében kereshető.¹² A borkivitel vámjának 1830-iki felemelése ugyanis csaknem tönkretette a hegyaljai bortermelést,¹³ s Balásházy — hogy borainak fogyasztását biztosítsa — a Vallásalap pénztárából felvett 6000 forintnyi kölcsönnel egy öreg házat szállodának és vendéglőnek akarta átépíteni. A vállalkozás balul sikerült, az építkezés felemésztette a pénzt, de jövedelmet nem hozott, Balásházy — valószínűleg egyéb adósságokba is keveredve — még a kölcsön kamatait sem tudta fizetni, s emiatt a Vallásalap jogügyszagató-sága többszöri halasztás után 1833 szeptemberében pert indított ellene a tiszáninneri kerületi tábla előtt.¹⁴ A per éppen 1834 őszén jutott abba a szakaszába, hogy az elmarasztaló ítélet bizonyosnak látszott, s ezekben a hetekben lépett Balásházy egyezsége Sennyey Károly báróval, az egyik tehetős megyebeli birtokossal, aki kifizette helyette az elmaradt kamatokat és ennek fejében megkapta zálogként Balásházy sátoraljaújhelyi birtokait. Ezen a ponton lehetett Balásházy anyagi romlásának folyamata akkor, amikor az alapítandó folyóirat ügyét végleg el kellett dönteni; a döntés nem lehetett más, mint a végleges lemondás, hiszen az előfizetők biztosítására szükséges birtok elúszott. A dráma ezután gyorsan befejeződött: 1835 tavaszán megszületett az elmarasztaló táblai ítélet, Balásházy birtokait az elárverezés veszélye fenyegette, s ezt a veszélyt csak úgy tudta elkerülni, hogy eladta ingatlanait Sennyeynek, tisztázta magát az adósságokból,¹⁵ a maradék pénzen pedig Debrecen határában vásárolt magának kisebb gazdaságot és még 1835 folyamán maga is családostól Debrecenbe költözött.¹⁶ A gazdasági reformer,

¹² Egy későbbi munkájában arról ír, hogy mit jelent a gazdálkodás szempontjából, ha egy vidéken a gazdasági lehetőségek valamilyen váratlan ok, pl. a vámköltség emelése miatt lehanyatlanak, s hozzáteszi: „A fennírt okok miatt vesztettem magam is némelly borkereskedési és spekulatíva építkezési vállalatokban több ezereket; . . . s ha a felföld bortermesztő vidékének közös baja, a rendes kereset elapadása, s ebből az emberek, a pénz forgásának elerőtlenedésig szállása nem sújtja vala merényeimet, a más bajain gyönyörködőknek kevésbé nyújtottam volna alkalmat kedvtelésre.” Ugyanitt figyelmezteti a törvényhozást, mentse meg a halódó hegyaljai bortermelést az északi kivétel megnyitásával, mert ha nem, úgy elpusztul a szőlőművelés. (A háztartás és mezői gazdaság tudománya. Debrecen, 1838. I. köt. 54–55. o.)

¹³ L. erre fejtegetéseit az „Észrevételek”-ben, 71. o.

¹⁴ A kölcsön felvételére l. O. L., Helytartótanács, Dep. Eccl. Fund. 1830. Fons 2., pos. 23., 67.; Balásházy halasztást kérő leveleit a vállalkozás részletes ismertetésével uo. 1833. Fons 1., pos. 87., 88., a per megindítását elrendelő végzést uo., Fons 1., pos. 99.

¹⁵ Balásházy tönkrejutásának utolsó szakaszára l. a Vallásalap jogügyszagató-ságának jelentéseit a kölcsönügy befejezéséről O. L., Helytartótanács, Dep. Eccl. Fund. 1836. Fons 1. pos. 15. — Anyagi bukásának körülményeire későbbi munkáiban is többhelyütt utal, így: „A háztartás . . .” I. köt. XXX—XXXI. o., „A tagosztályban való zavarok tisztába hozataláról.” 1857. 49. s köv. o.

¹⁶ Debrecenben Balásházy elcinte Vay Ábrahám gróf jószágigazgatójaként dolgozott, akinek egyébként már 1833 óta gazdasági tanácsadó-feléje volt. 1836 őszén azonban kilépett a gróf szolgálatából és attól kezdve önállóan gazdálkodott.

aki honfitársait a jövedelmező gazdálkodás titkaira tanította, így távozott el szülőföldjéről anyagilag tönkrojtva, reményeiben csalódva, barátainak részvételétől s politikai ellenfeleinek gúnyolódásaitól kísérve. Törekvéseinek csődje ékesen szóló bizonyítéka annak, hogy milyen sors várt az úttörő kezdeményezésekre a homló feudalizmus Magyarországaiban.

Íme, a politikai, irodalmi és gazdasági törekvések kudarcra így találkozik össze Balásházy pályájának egy adott időpontjában, az 1834. év második felében s így lesz okozójává egy olyan pályatörésnek, amely a hős útját véglegesen eltéríti azokétól, akik a társadalmi átalakulás és a politikai felszabadulás útjait járják. Balásházy gazdaságilag néhány év alatt rendbejött; mint gazdasági szakíró is újból jelentkezett, könyveivel, cikkeivel a legjobbak közé emelkedett, pályadíjakat és az elismerésnek sokféle formáját nyerte el, a kor nagy politikai kérdéseiben azonban csak ritkán és igen óvatosan foglalt állást. Gazdasági munkái a legteljesebb mértékben szakszerűek, itt-ott utalással a hitelkérdés rendezésének, vagy az ősiség módosításának szükségességére, de olyan szerény hangon, amely bizony elvész a vitáktól, politikai küzdelmekről hangos évtized csatazajában. A nemesi adózás körüli országos vitában — talán Kossuth felkérésére — hallatja hangját a Pesti Hírlap hasábjain; a cikk azonban érdektelen, száraz; a „tűlzókra” utaló megjegyzése Kossuth helyreigazító megjegyzését váltja ki, a bejelentett folytatást pedig már nem is közli a lap.¹⁷ A forradalom és szabadságharc időszakában nem találkozunk a nevével, az abszolutizmus éveiben viszont rendkívül termékeny és hasznos mezőgazdasági szakirodalmi munkásságot fejt ki. Utolsó, halála évében megjelent könyvében azt tekinti „szinte 30 éves irodalmi fáradozásai legszebb s legmagasztosabb jutalmának”, hogy egyik munkájának tiszteletpéldányát „mind legkegyelmesebb császáruk s királyunk, mind Főherceg Albert ő Felsege . . . nemcsak elfogadni, de legfelsőbb köszönetjükről is hivatalos úton értesíttetni parancsolák”.¹⁸ A hatalmasok elismerését ennyire értékelő öreg Balásházy bizony messze esik már egykori önmagától, a Széchenyivel, Kossuthal versengő társadalmi reformertől. Egész életműve azonban haladó múltunk maradandó értéke, megérdemli, hogy tisztelettel tekintsen rá az a magyar nép, amelynek Balásházy őszinte barátja, társadalmi, gazdasági és művelődésbeli felemelkedésének elősegítője volt.

ПОВОРОТ НА ЖИЗНЕННОМ ПУТИ ЯНОША БАЛАШХАЗИ

Иштван Барта

Статья занимается одним из основоположников венгерского буржуазного движения за реформы, Яношом Балашхазии и рассматривает прежде всего вопрос о том, почему этот один из первых сторонников реформ не входит в число борцов во время полного развертывания движения за реформы. Автор выдвигает из всесторонней деятельности Балашхазии — он был и видным специалистом сельского хозяйства и поведением на практике — его борьбу за социальную реформу и путем анализа некоторых ранних его произведений показывает, что Балашхазии, одновременно с Сечени и в согласии с ним, осознал ряд основных проблем разложения феодализма. Начавший свои заседания в 1832 г. долгий сейм был призван осуществить цели венгерского движения за реформы. Общественное мнение страны с особенным вниманием следило за заседаниями сейма,

¹⁷ Őszinte szövatok Magyarhon hitelrendszere, adózási és honvédelmi tárgya körül. Pesti Hírlap, 1843. ápr. 16.

¹⁸ A tagosztályban való zavarok . . . 86. o.

Балашхази, однако, отсутствует из рядов борющихся : в течение долгих лет не слышать его голоса, позднее он опять очень активен в качестве специалиста по экономическим вопросам, но он окончательно отделяется от рядов участников политической борьбы, идущей к революции. Причину отхода автор видит в двух, одновременных условиях. Одно из них — конфликт с Цензурным ведомством. Балашхази именно в период заседаний сейма, занимающегося крестьянским вопросом написал новую работу под заглавием «О состоянии налогоплательщиков». Она оказалась бы его самой политической работой ; автор анализирует неизвестное сочинение на основе подробного доклада цензора и устанавливает, что оно содержит новые, прогрессивные предложения и в случае появления представило бы собой ценный вклад в политическую литературу эпохи. Цензура, однако, воспрепятствовала появлению книги, в ответ на это Балашхази добровольно отказался и от другого плана — издания популярного экономического — политического журнала. Неудачная борьба с политической властью совпала в жизни Балашхази с другим решающим событием : в тяжелых условиях разлагающегося феодализма его экономические предприятия потерпели крах, он обанкротился и должен был принять место управляющего именем, предложенное ему крупным помещиком в окрестностях г. Дебрецен. От двойного фиаско Балашхази уже не сумел оправиться и, отвернувшись от актуальных социальных проблем своего времени, жил в качестве полевода и специалиста по экономическим вопросам вплоть до смерти, до 1857 г.

LA TOURNURE DE LA CARRIÈRE DE JEAN BALÁSHÁZY

Étienne Barta

L'étude s'occupe d'un des précurseurs du mouvement des réformes hongrois et examine d'abord la question, pourquoi ce réformateur qui se trouvait parmi les premiers n'a-t-il pas figuré parmi les rangs des militants à l'époque du développement total du mouvement des réformes. En ce qui concerne l'activité multilatérale de Balásházy — il était un écrivain connu spécialisé à l'agriculture et en même temps un agriculteur praticien — l'auteur en relève sa lutte pour les réformes sociales et par l'analyse de certains de ses ouvrages précurseurs démontre que Balásházy reconnut en même temps avec Étienne Széchenyi et de parfait accord avec lui certains problèmes fondamentaux du féodalisme en décomposition. La diète dite longue, commencée en 1832 aurait été appelée à réaliser les objectifs du mouvement des réformes hongrois. L'opinion publique du pays a suivi avec une vive attention les entretiens de la diète ; mais Balásházy ne se trouve pas dans les rangs des combattants : il s'est tu pour des années ; plus tard comme écrivain spécialisé à l'agriculture il devint de nouveau très actif, mais il se sépare définitivement de ceux qui mènent à la lutte conduisant vers la révolution. Selon l'auteur son attitude est motivée par deux circonstances qui coïncidaient dans le temps. L'une est son conflit avec l'Office de Révision des Imprimés. Balásházy, en effet, écrivait juste dans l'étape des entretiens de la diète qui se rapportaient à la question paysanne un nouvel ouvrage intitulé : «De la situations des contribuables». Cela aurait été jusqu'alors son ouvrage le plus politique. L'auteur, sur la base du rapport détaillé du censeur, analyse l'ouvrage qui restait inconnu et constate que celui-ci comporte de nouvelles propositions progressistes et au cas de publication aurait contribué pour beaucoup à l'enrichissement de la littérature politique de l'époque. Comme la censure empêcha la publication de l'ouvrage, Balásházy renonça spontanément à son autre projet, à savoir de fonder un journal de vulgarisation économique-politique. La lutte pleine d'insuccès qu'il mena contre le pouvoir politique coïncida avec un autre événement décisif pour sa vie : dans les conditions pénibles du féodalisme en décomposition ses entreprises économiques firent faillite, il se ruina et fut contraint d'accepter le poste d'intendant lui offert par un grand propriétaire des environs de Debrecen. Balásházy ne fut plus capable de se remettre de ce double échec, il se détourna des problèmes actuels de son époque et passa sa vie jusqu'à sa mort survenue en 1857 comme agronome et écrivain spécialisé aux sciences agricoles.